

Ratutni Evropa

Kompilacia katar e editorja

Barjaripen le strikto anti-“gypsykane” zakonurengo | “Gypsyenge astaripnata” and-i Saksonia | Francia thaj Holandia: e galere thaj i “paginjengi vunetorja” | I asimilacia zorasa: i Iberikani Peninsula

► I perioda kaj le romen sas len lila slobodo-phiripnaske katar e rajendar thaj kaj dia pes lenge milake-diipnata (milostenia) thaj ži kaj ačhavdile and-i Maškarutni thaj Ratutni Evropa sas xarne/skurto vaxteski. De katar o astaripen le 16-to šeliberšesko orde, sa maj but ‘aj maj but radokalo zakonura ligarde ke lengi ekspulzia, deportacia thaj putardi persukucia, reslindoj ži k-e organizime mudaripnata le romenge. Butivar, sar sas and-i Sania vaj and-o Svunto Romanikano Imperiumo, o kxanilipen le persekuciako reslo k-o maj baro punto and-o 18-šeliberš.

III. 1.

Mudaripen e memburengo jekhe “gypsykane” bandake/gruposke došarde ke čorde k-o Giessen, Hesse.

(katar Fraser 1992, p. 178)

ANGLOALAV

Skuto vrama palal o anglutno, komparativ, amalikano mištoavilipen and-i Evropa, e butja astarde te parujen pes.

Vaš i khangeri, special e kadja-phande “na-kristianikane” medikalo praktike le “gypsyurenge”, o drabaripen and-o vast thaj aver “drabkerimata” sas sar jekh

kanro thodo and-i morthi. E thaneske but-jarne thaj asociipnata/korporacie patjande kaj lenge love thaj lengo monopolio si te oven tiknjarde thaj anda kodo zumavde te den rigate anglal le bikamle kompetitorjen, pe orso drom. Andar o barjaripen le kosturjengo/pokinipnata thaj i sa maj bari bilači reputacija le romengi, e diza resle sigo te na maj kamen len.

Vaš e raipnata le Moderno Vaxtesko (Modern Era), e roma falas pes ke si na-produktivo vagabondura, bi nijekhe regulakere, save našti adaptisarenas pen k-o socialo konteksto kaj sas. Anda kado, but raja dine anti-“gypsykane” zakonurja. Vi kaj sas len verver strategie, sas jekh khetano res te xasaren le “gypsyuren” [III. 1,2]

Barjaripen le strikto anti-“gypsykane” zakonurengo

“Gypsyenge astaripnata” and-i Saksonia

Francia thaj Holandia: e galere thaj i “paginjengi vunetorja”

I asimilacia zorasa: i Iberikani Peninsula

Von den Ziegeunern.

Derjenigen halben/so sich Ziegeuner nennen/vnd hin vnd her in die Land ziehen/sol per Edictum publicum als
len Ständen des Reichs/durch ons bey den Pflichten/damit sie ons vnd dem H Reich verwandt seyn / ernstlich ge-
botten werden/d; sie hinfüro dieselben Ziegeuner/nach dem man glaublich anzeigung hat / d; sie Erfahrer/Aufspä-
her/vnd Verkündschaffter der Christen Land seyen/in oder durch ihr Land/Gebiet vnd Oberkeit nit ziehen/handeln/
noch wandeln lassen/noch jnen der Sicherheit oder Geleyb geben. Vnd daß sich die Ziegeuner dar auff/ hie zwischen
Ostern wechstkünfftig auß den Landen Teutscher Nation thun/sich der enteussern/ vund darinn nicht finden lassen.
Dann wo sie darnach betretten/vnd jemand mit der That gegen ihnen zu handeln fürnehmen würde / der sol dar-
an nicht gefrevelt/noch vnrecht gethan haben/wie dann solches vnser Mandat weiter inhalten wirdt.

III. 2

Edikto le Maksimilianosko o I-to, sar si and-o “Reichs-
abschied” (Reichoski rezolucia) and- 1500:

“... sol ... ernstlich gebotten werden, daß ... sich die
Ziegeuner darauff hie zwischen Ostern nechstkün-
ftig auß den Landen Teutscher Nation thun, sich der
enteussern, und darinn nicht finden lassen. Dann wo
sie darnach betretten, und jemand mit der That gegen
ihnen zu handeln fürnehmen würde, der soll daran
nit gefrevelt, noch unrecht gethan haben ...” (“...
si ordino seriose kaj... e gypsyura te teljaren andar
e teritorija le germanikane naciake ži k-i Patradi, te
den avri thaj ma te oven arakhle andre, soske kana
von den andre thaj varekon kerel lenge jekh bilačipe,
vov na-j došalo...”)

(katar Gronemeyer / Rakelmann 1988, p. 48)

Kodola save anenas lačhe servisura sas varekana mukle te bešen and-e vare-
save thana, sar si o grupo butjarnengo save sas telal jekh varesavo vojevodo
Franciskus, saveske o konte/raj Thurzo dia les jekh lil slobodo-phiripnasko
and-o 20 februara 1616:

“...kadava tribo savo rodel sadajekh, phirel than thanesa, na prinžarel e
barvalipnata thaj ni I truš palal o baripen/gloria, xaben thaj xurjavipen, kaj
sako dives thaj sako časo kerel buti k-o amuni, and-o bašipen le sivrjengo
vaj le astarnengo/kljaštengo, avri telal o devel... ame patjas kadale tribo
lačho milak/kompasiunjake thaj sarsave favoroske, thaj mangas kaj tume
te den len – lačhe ilesa – i šansa te bešen ande tumare suburbije, phuvja
vaj umala, te vazden othe penge caxre thaj te keren pengi buti, thaj lengo
ačarutno trajo...”

III. 3

(lilo thaj amboldino katar Mayerhofer 1988, p. 17f.)

BARJARIPEN LE STRIKTO ANTI-“GYPSIKANE” ZAKONURENGO

O fakto ke e roma sas došarde ke si xora-
xane spionja puterda drom le anglutne faz-
ake le “persekuciaki le gysyurengi” and-o
Svunto Romanikano Imperiumo, k-o an-
glutnipen le 16-to šeliberšesko. Čhinda
pes lengo andrediipen thaj decidisarde pes
zurale čhingaripnata kašte boldel/irisarel e
“gypsyuren” palpale. E roma zumavde te
garavdjon and-e perutne thema (e thema
pašal), ande veša thaj and-e plaja. Ama,
sigo e thema pašal o Svunto Romanikano
Imperiumo lile te thon čhingaripnata pe
“gypsyura”. K-o agor, pala’ maj durut-
ni vrama, sare Maškarutne thaj Ratutne
Evropake thema kerde anti-“gypsykane”
zakonura. Isi varesave rezonura soske
kadava baro torento zakonurengo ni
čhudinas komplet le romen avri andar i

Evropa and-o 16-to šeliberš. Anglutnes,
i administrativo mašineria kaske dinja o
čačaripen (I ekzekucia) le zakonurjengo,
labjardja/utilizisarda numaj cera i rigorja.
Dujto, nesave raja/nobilja panda na kamle
te teljaren pes kasave regulacijenge thaj
dine protekcia le romen; maj but, e poli-
ciake force kerda pe sa e droma jekh buti
sa maj eficiento and-e moderno diza. Ama
e roma sa arakhle droma sar te na malaven
pes e persekuciasa.

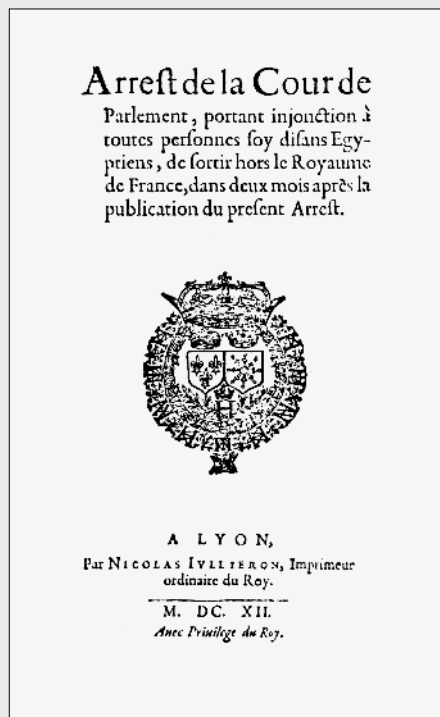
O astaripen jekhe periodako but-
bare dukhavipnasko vaš e roma si kana
dia o Maksimilian o I-to dia jekh edikto,
kaj mngelas zorasa sa e “gypsyurengi” te
den avri andar e phuvja le imperiumoske
ži k-i Patradi andar 1501. Palal kadava di-
ves von sas dikhle sar avri-e-legiatar thaj
dašti ovenas astarde thaj mudarde sarsave
themutnestar. I bi-zor / ineficiencia bute
kasave akciengi tradia k-o keripen neve
thaj maj zurale zakonurengo pe kado ande
sa e evoputne thema. Numaj and-o Svun-

to Romanikano Imperiumo dine pes 150
“ediktura gypsyenge” maškar 1500 thaj
1750, thaj sako zakono sas maj khanilo
de sar kodova anglal leste. [III. 2]

“GYPSYENGE ASTARIP NATA” AND-I SAKSONIA

And-o 1579, o elektori August le Sak-
soniako dekretisarda kaj sa e pasportura
kodole “verzweifelt los Gesellen” (dispe-
rime slobodo kompanionja) te oven lile/
konfiskime thaj xasarde. And-o 1688, o
elektori Wilhelm o I-to le Brandenburgo-
sko dia jekh edikto kaj phenel ke “ni e
gypsyura, ni lengo phiripen” na-j te ovel
tolerime. E murša sas thode k-i buti zora-
sa (keripen kherengo), e žuvlja sas marde
le čuknjasa thaj pečatime (signome pha-
barde sastiresa), thaj e xurde sas “lile”
(konfiskime). And-o 1711, o August o
II-to le Saksoniako dia peske autoritetu-

III. 4

Kadava francikano krisipnasko ordino andar 1612 mangel zorasa kaj sare "egitoianura" te teljaren andar o francikano raipen ande duje čhonende – jekh dokumento andar jekh širo ordinurengo dikhindoj le romen kovles thode and-i praktika.

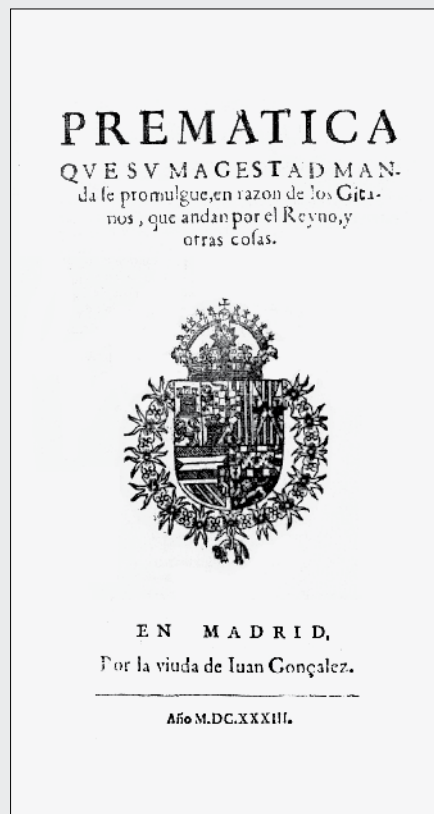
(katar Hancock 1987, p. 57)

III. 5 (Detalio)

Plankarda kaj trašavel e romen, sar sas thodi k-e granice le svunto Romanikane Imperiumoske, c. 1715.

(katar Asséo, Henriette 1994: Les Tsiganes. Une destinée européenne. Paris: Gallimard, p. 37)

III. 6

And-i "Premática" andar 1633, o Filip o IV-to mangel zurales kaj e roma te bistren pengi čhib thaj pengo ačarutno trajo.

(katar Fraser 1992, p. 162)

rende putardo-drom te puškisarel e "gypsyuren" save na mekenas pes astarde/arestime. O raj Friedrich Wilhelm o I-to le Prusiako (1713-1740) mekla slobodo e autoritaturenge, and-e pirro "Instruction" (1725) te phanden bi krisako sarre "muršen thaj žuvljen gypsyura" maj bare 18 beršendar. [III. 1]

And-o 1734, and-o Hesse denas pes šov "Reichstaler" vaš sako "gypsy" astardo živdo thaj dopaš andar kodola love vaš svako mulo. Kasave stimulentura sas k-i baza le prinžarde "vunetorjengo le gypsyenge", ande save e roma sas astarde/mudarde e manušendar le dizengere. And-i Saksonia, kasave astaripnata sas anavjarde "Kesseltreiben" thaj sas dikhle sa publiko entertainmento.

And-e phuvja lile e Austriatar e roma na sas tretime maj zalag brutalato desar and-aver riga le Svunto romanikane Imperiumoske. Numaj and-o Ungro, maj čačes and-e ratutne/vest riga le Ungroske,

save sasas telal o raipen le Habsburguren-go palal i xoraxani invazia, nesave raja le thakeske zumavde te tolerisaren e romen sar daštisale von maj but. Misaljake, o György Thurzo, demnitari and-o Ungrikano Imperiumo, mekla and-o 1616 jekhe grupos romengo te bešel pe leski phuv thaj te keren buti sar sastrarja, thaj kadaja sas but mišto le ungrikane rajenge/nobiljenge vaš o maripen. [III. 3]

FRANCIA THAJ HOLANDIA: E GALERE THAJ I "PAGIŃJENGI VUNETORJA"

And-i Francia nakhle kaj 150 berša ži kana o čhingarijen thaj i persekucia le romengi te kerel pes sa kodole zorasa sar and-o Svunto Romanikano Imperiumo. Kana o Ludovik o XIV-to dia peske anti "gypsykane" zakonura and-i dujto dopaš le 17-šeliberšeski, von sas – anda kodo

kaj sas jekh zurali centralizacia thaj administrativo kontrollo – thode and-i praktika but maj bare efikačitetasa de sar e zakonura save sas limitime numaj ande nesave thanende andar o Svunto Romanikano Imperiumo.

Aba o Ludovik o XIV-to (1504), o Francois o I-to (1539) thaj o Charles o IX-to (1561) čhudinesas avri "gypsyuren" andar lengo thagaripen. Jekh ineficiente forca policiaki, o kovlipen thaj i inkonkvencia le ekzekuciengi e raikane zorphenimatengi/ordinurengi, thaj vi o liberalismo nesave nobiljengi, pharjarde k-o anglutnipen e intencie le thagareske. Numaj and-o maskar le 16-to šeliberšesko – o avilipen e absolutismosko – e akctie le autoritaturenge zurjardile thaj e čhingarijnata kerdile maj strikto. Aba and-o 1666, o Ludovik o XIV-to dekretisarda kaj sare murša "gypsyura" te oven astarde/arestime thaj bičhalde k-e galere bi krisako. And-o 1682, o "Roi Soleil"

konfirmisarda thaj zurjarda e ekzisento regule/zakonurj: e romane murša šaj ovenas thode sasto trajo k-e galere, e žuvlja dasti ovenas sterilizime thaj e xurde thode and-e čororeng-e-khera. Kana von sa na ačhavenas pengo vagabondo trajo, von sas thode k-i tortura, pečatime phabarde sastirjesa thaj našarde. [III. 4]

So sas eksepcionalo kadale akciende sas ke e roma nijekhvar na-s te oven došarde mudaripnastar. And-i Francia, sar vi and-aver thema, o fakto ke sas “gypsurja” sas dosta kašte oven persekutime. E raja/nobilja thaj e krisne save dine protekcia le “boemianjen” vaj “egiptianjen” xasarenas pengi juriskictia thaj lenge proprietura sas lile e thagarstar. Kašte na len pe pende e jakha le autoritaturengi, bare grupura romenge ulavdjonas; but familie resle thanjarde vaš minimum jekh kotor andar o berš. Aver rodine te našen and-e thana katar i granica – Alsacia, Lorena vaj Baskuren-go regiono – thaj and-aver thana.

Sa kadja, and-i Olandia, savi resli virtual independento e Spaniatar and-o 1609, o sadajekhutno baripen le zakonurjengi ačhilo bi zorako k-o anglutnipen. Numaj kana e provincie dine maj but xakaja (maj but zor) le centralo raipnas thaj kerde xatjaripnata jekh avrjasa, sas posibilo jekh koordinime thaj, kadja, eficiento persekucia. And-i vrama le khetanes, maj lačhes organizime akcie le policiake, o kadja-phendo “heidenjachten” (paginjengi vunetorja)

sas sa maj bari. Von sas kerde ažutipnasa katar e militaro zora/force, thaj late lile rig vi e perutne germanikane phuvja, sar si e dukatura Kleve thaj Münster. Palal i palutni “heidenjacht”, andar 1728, o maj baro kotor le viktimengo sas vaj mudardo, vaj našlo, vaj teljarda p-o šero telal e autoritaturengi zorphenimata/ordinura.

I ASIMILACIA ZORASA: I IBERIKANI PENINSULA

I Spania sas o korkorutno evroputno them savi alternativo – thaj konsekvento – rodia vi o xasaripen le romengo thaj vi lengi kompleto asimilacia. O Filip o III-to dia, and-o 1619, jekh ordino kaj sa e “egipcianos” te teljaren andar o them, trašavindoj len le mudaripnasa. Ama sa-jekh, von mukla len te bešen, kana kamenas, numaj te ovenas thanjarde thaj te bistrenas pengo ačarutno trajo. Ande peski “Premática” (1633), o Filip o IV-to na mekelas le romen te živnen ande tikne grupurende, te vakeren pengi čhib thaj te xurjavdjon avere čhendes (aver felo) de sar xurjavel pes and-i Spania. Kon uštavelas kadava zakono lelas šov berša k-i galera, maripen le čuknjasa vaj sas čhudino avri. [III. 6]

Andar o maškar le 18-to šeliberšesko, aba gelosas pes but angle le procesosa le thanjaripnasko le spanikane “gitanos”-urengo, ama na sas jekh kompleto asimilacia. E roma na kamle te

keren varesave mangipnata le thagareske Ferdinand, thaj anda kado vov lia jekh radikalno decizia: and-o 30 July, 1749, sa e roma andar i Sapia sas te oven kidine thaj thode k-i buti zorasa ande themeske mione (telal i phuv), opr-o šantierja kaj kerenas pes bere thaj and-e fabrike. Ande kadava dives – anavjardo sar “o kalo tetradine”, sas line zorasa maškar 9000 thaj 12000 roma.

I Portugalia, sar vi i Bari Britania maj dur, arakhla jekh nevo drom so te kerel e “gypsyurenca” thaj, aba and-o 1538, deportisarda romen and-i Afrika vaj and-o Brazil, kaj e roma sas maškar e anglutne thanjarde andar i Evropa.

Maj but 300 beršengere, i persekucia thaj o avričhudipen sas dominantno and-i relacia maškar e autoriteura thaj e roma and-i sasti Evropa. autoritaturengi thaj le avričhudipnasa. Vi kaj sas but-phare čhingarijnata, e akcie save sasas kerde maškar e 16-to haj 18-to šeliberša vaš o lačharipen le “gypsykane problemako” na ligarda e kamle rezulturende thaj na andine nisar o “xasaripen” (i disparicia) le “gypsyurengo”. Kadava fakto, i influencia le Dudjaripnaski (Illuminismoski) thaj e principija le socialo thaj lovikane absolutisto politikake, kerde e evroputne rajen te roden neve droma ande lengi “gypsykani politika”. Specio e habsburgura and-i Austria thaj e burbonja and-i Spania astarde jekh maj cera khanili – ama sa kadja bi ileski – asimilacia zorasa le romengi.

Bibliografia

Fraser, Angus (1992) *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gilsenbach, Reimar (1994)** *Weltchronik der Zigeuner. Teil 1: Von den Anfängen bis 1599*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Gronemeyer, Reimer / Rakelmann, Georgia A. (1988)** *Die Zigeuner. Reisende in Europa*. Köln: DuMont | **Hancock, Ian (1987)** *The Pariah Syndrome. An Account of Gypsy Slavery and Persecution*. Ann Arbor, Michigan: Karoma | **Kenrick, Donald (2004)** *Gypsies: From the Ganges to the Thames*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Mayerhofer, Claudia (1988)** *Dorfzigeuner. Kultur und Geschichte der Burgenland-Roma von der Ersten Republik bis zur Gegenwart*. Wien: Picus | **Tcherenkov, Lev / Laederich, Stéphane (2004)** *The Rroma. Volume I. History, Language and Groups*. Basel: Schwabe | **Vossen, Rüdiger (1983)** *Zigeuner. Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung*. Frankfurt am Main: Ullstein